

DR. DOBCSÁNYI FERENC

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
Szeged

A tankönyvszerző jogán

A Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában ez év szeptemberében jelent meg az általános iskola 8. osztálya számára írt irodalmi olvasókönyvem, átdolgozott kiadásban. Ez egyébként a tankönyv 11. kiadása, és ez önmagában sem lebecsülendő tény! Annál is inkább, mert ez a legutóbbi változat szinte új irodalomkönyv szerkesztésére és írására adott lehetőséget. Az előzetes kiadásokban — mint ismeretes — nem a tankönyvíró szabad választása nyomán állt össze a szemelvényanyag, hanem a kötelezően előírt 1978-as tanterv alapján. A szerzőnek csupán annyi lehetősége adódott, hogy illegálisan becsempésszen néhány szemelvényt abból a meggyőződésből adódóan, hogy az írókat, költőket a minél teljesebb életmű fölől lehet csak hitelesen megközelítenünk, abban a tematikai-műfaji gazdagságban és sokszínűségben, amelyben ténylegesen alkottak. Ily módon a következő művekkel vált színesebbé, változatosabbá a tankönyvi anyag a tantervi anyagnál: *Illyés Gyula: A költő felel*, *Móricz Zsigmond: Életem regénye* (részletek), *József Attila: Tél, Hangya, Megfáradt ember* (a vers kézírásos változata illusztráció is egyben!), *Kirakják a fát, Harmatocska, Radnóti Miklós: Hajnali kert, Naptár, Papírszeletek*. Ugyancsak hasonló megfontolásból kerültek a tankönyvbe az olvasmányok is *Benedek Marcelltól, Baka Istvántól, Wacha Imrétől, Török Gábortól*. A tankönyvszerző jogán elfogultság és részrehajlás nélkül állíthatom — a magyartanárok véleményét sem mellőzve —, hogy a 8. osztályos olvasókönyv a szigorú kötöttségek, a tantervi előírások és a túlpolitizált korszak ellenére is objektíven, igaz becsülettel, szakmai tisztességgel és messzemenő esztétikai igényességgel szolgálta — tíz éven át — az általános iskolai irodalomtanítást ügyét.

A tizenegyedik kiadás már szabad kezét adott az egész tankönyv módosításában, bővítésében és megszerkesztésében. Persze helytelen lett volna, ha a szemelvényanyag válogatásában most figyelmen kívül hagytam volna az eddigi tantervi gyakorlat során a kelletténél talán nagyobb szerephez jutott közéleti, forradalmi, „osztályharcos” műveket. Ennek mellőzése éppen olyan csonkítása lenne egy-egy írói, költői életműnek, mint ahogy a múltban az istenes, a szerelmesversek, az ember belső világát, vívódásait, kételyeit fölmutató alkotások elhagyása. Egyébként is a mi költészetünk — legalábbis fő vonulataiban — közéleti, sorsköltészet volt mindig is, mert a történelem valahogy úgy intézkedett, hogy nálunk inkább csörömpölnie kellett a költői szónak, mint muzsikálnia, mert föl kellett vállalnia a nép nevében azt a feladatot is — szinte napjainkig —, amely elsősorban a nemzetért felelőséget érző politika feladata lett volna.

Természetes, hogy a jelenlegi átdolgozás során is szem előtt tartottam a 14 évesek irodalmi nevelésének alapvető törekvéseit, a személyiségformálás fontosságát, de a mindennapi életben nélkülözhetetlen készség- és képességfejlesztést is. Ennek szellemében — úgy vélem — egy tartalmas, változatos és érdeklődést fölkelítő koncepció kerekedett ki, sok-sok új színnel, szélesebb körű világirodalmi kitekintéssel, a méltánytalanul mellőzött jelentős magyar írók és költők beiktatásával, hozzátevé persze nyomban, hogy a teljességre törekvés igénye nélkül.

A szemelvények válogatása a már említett szempontokon kívül úgy történt, hogy az egyúttal szervesen is illeszkedjék a maga kérdés- és feladatrendszerével a tankönyv koncepciójába. Emellett újszerű, művészileg értékes is legyen, de ugyanakkor feleljen meg az adott korosztály befogadóképességének, valamint irodalmi nevelésünk célkitűzéseinek is. De egyben teremtsen is jó alapot — a házi olvasmányoktól egészen a készségekig — a tovább tanulóknak, s valamiféle viszonylagos teljességet és kellő irodalmi tájékozottságot azoknak is, akik nem tanulnak tovább.

Maga az olvasókönyv esztétikai alapozást nyújtó témakörrel kezdődik, majd a 20. század első felének embertelen világát művészi erővel bemutató témakörrel folytatódik. Ezt követi a dráma és színjáték alapfogalmaiban eligazító, valamint a jelenkor, a kortárs irodalmába bepillantást nyújtó fejezet. Végül pedig az eddig tanult irodalomelméleti ismereteket szintetizáló fejezet zárja le a szabad választásra is bőven alkalmat adó szemelvényanyagot, mintegy pótolva ezzel a sajnálatos módon kiiktatott szöveggyűjteményt, a maga sok-sok szép és értékes alkotásaival.

A tankönyv tagolását és lényegkiemelését találó mottókkal is igyekeztem elősegíteni. A Weöres-idézet a művészet lényegét ragadja meg. A második témakör korának embertelen világát igen találóan ítéli el Arany Örökervényű és minden korra egyaránt érvényes és igaz mondanója, függetlenül attól, hogy a költő — és ez nem is zavaró — nem abban a korban élt. A József Attila-idézetnek is megvan a maga funkciója, mégpedig az, hogy az olvasás, s bátran hozzátehetjük egész irodalomtanításunk legfőbb értelmére irányítsa a figyelmet. Nem árt tanításunk során ezt mindvégig szem előtt tartunk, hogy elkerülhessük az öncélú esztétizálás buktatóit.

A témakörön belül a szemelvények egymásutániségében egyértelműen — ha nem is szigorú következetességgel — a kronológiai rendezőelv érvényesült. Természetesen, hogy ez a megállapítás elsősorban a műalkotásokra vonatkozik, és nem a szemelvények közé beékelődő olvasmányokra. Persze ezeket sem önkényesen helyeztem el oda, ahol vannak. Például Wacha Imre írása azt a célt szolgálja — ott, ahol van —, hogy miután a gyerekek már megfizették József Attila képalkotásának bizonyos sajátosságait, most Wacha Imre segítségével még tudatosabban kövessék nyomon ennek a képalkotásnak József Attilára jellemző útját, módját. Hogy a tanár előbb vagy később iktatja be a fentebb említett céllal az olvasmány feldolgozását, az mindenkor az ő szuverén joga. És ez az állítás bizonyos megszorítással az irodalmi alkotásokra is vonatkozhat. Egyébként is a jó tanár kezében a tankönyv sohasem tabu, hanem csak munkaeszköz, egy a sok közül, amelyet belső koncepciója és szakmai meggyőződése alapján bármikor átrendezhet, kiegészíthet, sőt uram bocsá', felül is bírálhat.

Helyreállt a 11. kiadásban az olvasóvá nevelés szempontjából oly fontos házi olvasmányok rendje is, arányos időelosztásban, a művészi értékek következetesebb szem előtt tartásával. Természetesen ügyelve arra is, hogy ne lépjük át az adott életkor esztétikai befogadóképességét sem.

A műelemző, a befogadóképesség fejlesztése is mindenütt következetesen érvényesült a tankönyvben. Nincs olyan szemelvény, ahol ezt a képességet rövid, fölvezető szöveg mellett kérdések és feladatok útján ne segítenénk elő. Azzal a szemlélettel és meggyőződéssel, hogy ezek segítségével maguk a tanulók végezzék el a műalkotás értelmezését, rejtettebb szépségeinek fölfedezését, nem nélkülözve természetesen a tanár okos és célratörő irányítását sem. Ez a munkáltató, képességfejlesztő módszer az eredmény szempontjából nemcsak hatékonyabb, hanem élményszerűbb is a tankönyv szöveges műelemzéseinek értelmetlen bebefűzésénél. Nem véletlen tehát, hogy ebből csak néhány modellértékű példát találunk a tankönyvben.

A 11. kiadásban a jó értelemben vett didaktikusság is következetesebben jutott érvényre. Ez az egész tankönyv fölépítésében éppúgy tetten érhető (l. a tartalomjegyzéket, amely nem csupán a tankönyvben foglaltak számbavételét jelenti, hanem a szemelvények tartalmi egymásra épültségét és belső logikáját is), mint az egyes témakörökben, ahol mindenütt fölfedezhetjük az érdeklődést fölkeltő motivációs lehetőségeket, az aktivizálást, a munkáltatást előmozdító kérdéseket és feladatokat, valamint a témakör végső összegezését, szintetizálását.

Végül szólnom kell arról is, hogy a legnagyobb vigyázatosság és gondosság mellett a nyomda őrödge ezt a tankönyvet is megtréfálta. Helyreigazítását fontosnak tartanám azért is, mert ezek a hibák — helyel-közzel — kimondottan értelemzavaróak. Így a tördelés során teljesen összekeveredtek az egyes versszakok *Tamási Lajos: Piros a vér a pesti utcán* című versében (228—229. o.). Íme a teljes vers a maga helyes sorrendiségében:

PIROS A VÉR A PESTI UTCÁN

Megyünk, valami láthatatlan
áramlás szívének befutja,
akadozva száll még az ének,
de már mienk a pesti utca.

Kire lövettek összebújva
ti, megbukott miniszterek?
Sem az ÁVH, sem a tankok
titeket meg nem mentenek.

Nincs más teendő: ez maradt,
csak ez maradt már menedékül,
valami szálló ragyogás kél.
valami szent lobogás készül.

S a nép nevében, aki fegyvert
vertél szívékre, merre futsz,
véres volt a kezed már régen
Gerő Ernő, csak ölni tudsz?

Zászlóink föl, ujjongva csapnak,
kiborulnak a széles útra,
selyem-színei kidagadnak:
ismét mienk a pesti utca!

...Piros a vér a pesti utcán.
Esz esik és elveri,
mossa a vért, de megmaradnak
a pesti utca kövei.

Ismét mienk a bátor ének,
parancsolatlan tiszta szívvél,
s a fegyverek szemünkbe néznek:
kire lövetsz, belügyminiszter?

Piros a vér a pesti utcán,
munkások-ifjak vére folyt,
— a háromszín-lobogók mellé
tegyetek ki gyászlobogót.

Piros a vér a pesti utcán,
munkások, ifjak vére ez,
piros a vér a pesti utcán,
belügyminiszter, kit lövetsz?

A háromszín-lobogók mellé
tegyetek három esküvést:
sírásból egynek tiszta könyvet,
s a zsarnokság gyűlöletét,

s fogadalmat: te kicsi ország,
el ne felejtse, aki él,
hogy úgy született a szabadság,
hogy pesti utcán hullt a vér.

Budapest, 1956. október 26—27.

Ugyancsak zavaró hiba csúszott be Eluard Paul életrajzában egyik idézetébe is (223. o.). A szóban forgó idézet helyesen így hangzik: „*Nem lehet addig üdv a földön/Míg bocsánat terem a gyilkosoknak.*”

Kimaradt a tankönyvből Béládi Miklós nyilatkozata után (335. o.) a feladatszöveg. Íme: — Keressétek meg a könyvtárban Sánta Ferenc novellái között a Sokan voltunk vagy a Kicsik és nagyok című írását, s ezek önálló elemzésével próbáljátok meg bizonyítani a Béládi-állítás igazságát!

Akad még olyan hiba is, amikor egy-egy sor elkóborolt a saját versszakától. Ez a helyzet a közölt *Faludy György* versének utolsó versszakában (217. o.), s *Eluard* versének 18. versszakában (235. o.). De tördelési hiba van *Illyés Gyula: Bartók* című versének részletében is (228. o.), mert az első két sor az előző versszakhoz tartozik.

Kisebbségi javításra szoruló hibák még akadnak itt-ott, most azonban csak az értelemzavaró hibákra szerettem volna felhívni irodalom szakos kollégáim figyelmét.